

החרמש והסהר / נתן אלתרמן

1

בעוד אנו עוקבים בעתון אחרי מהלך משפטיהם של אנשי "אל פתח", העומדים לדין צבאי, נתפרסמו, בסמוך לכך, תיאורי נסיבות משפטם של ארבעת הסופרים-הסוטים במסוקבה ותיאור ההפגנה שנערכה שם לפני בית-הדין. סוכנויות הטלגראף מסר כי אף שהמשפט התנהל בדלתיים פתוחות, להלכה, הרי למעשה נמצאו הדלתות נעולות בפני כל מי שלא נמצא כשר מלכתחילה, וכי בין אלא שרשות הכניסה נמנעה מהם הופץ כתב-מחאה שבו נאמר כי משפט זה הוא ביזוי כבודה של ברית המועצות והוא מזכיר את תקופת משפטי-הטיהורים האפלים של שנות השלושים.

לכאורה, אין סמיכות פרשיות בין משפט-המחבלים שבישראל לבית משפט-המחברים שבמוסקה ובכל זאת, למקרא הדברים עלה לרגע הרהור, שעל אף כל המסופר בעתוני רוסיה בענין שיטות-הדיכוי של השלטונות הישראליים, מסתבר כי המשפט שמדינת ישראל עורכת לאויביה-בנפש הוא יותר מזה שברית-המועצות עורכת לסופריה. אלא שהרהור זה אינו עיקר, שכן כל אותו משפט מוסקבאי אינו חידוש גדול, לא מצד שרירות-הנוהל ולא מצד רמיסת זכויות-האזרח. בשטח זה הושגו שם פעם שיאים שהמתרחש ביום אינו אלא צל-צילם החיור. החידוש הגדול והמפתיע באמת הוא לא במשפט עצמו אלא בכך שאפשר היה להפגין נגדו, ולא רק להפגין אלא גם להישאר בחיים.

אמנם אותה הפגנה לא היתה אלא התכנסות של כמה עשרות מכרים וקרובי משפחה של הנשפטים, שניסו לשווא להיכנס לבית-הדין ונהדפו אחר, על אף "הדלתיים הפתוחות", אך הכתבים אפילו סיפרו בהדגשה כי אנשים אלה "השמיעו קולות ריטון" ומה שמפתיע עוד יותר: באותו מעמד חולק בין הנאספים, על-ידי נכדו של ליטבינוב ועל-ידי אשתו של יולי דניאל (שנידון בשעתו לעבודת-פרך) כתב-מחאה מפורש.

רגש התהיה והפליאה על עובדה טבעית זו הוא מוזר, לכאורה, ביחוד שעה שתופעות כאלו – שהן אלף-בית של זכויות אנוש – נעשות מקור סיפוק וגאווה לאוהדים שהתאוששו קמעה ממפולת הוועידה העשרים. נימה זו לא חדלה עד היום ולמעשה אפשר לומר כי אף אוהדיה הקיצוניים של הברית הסובייטית רואים אותה כמדינה-מתפתחת, בכל מה שנוגע לזכויות אזרח ושאר עקרונות חברתיים אלמנטאריים. גם כיום אנו מופתעים עדיין מכל תופעה שיש בה כדי להעיד כי חמישים שנה לאחר

המהפכה הסוציאליסטית הגדולה מגיעה ברית-המועצות לאט-לאט להישגים של שוויון וחופש, בקצב ובמידה העשויים להעמידה כבר כיום על רמה שאינה נופלת מזו של ארצות נאורות כמו ערב הסעודית, או אפילו סוריה ומצרים.

2

לא הזכרתי ענין זה אלא לשם ענין סמוך, שהוא מן העומדים על סדר-יומם העיוני של בטאוני השמאל הפרוגרסיבי, שבהם אתה מוצא בזמן האחרון הרבה חיבוטים רעיוניים לנוכח דרכה של ברית-המועצות במזרח-התיכון לא רק מן הצד המעשי, שזה, כמובן, עיקר הדאגה, אלא גם מן הצד האידיאולוגי. עיקרה של השאלה הוא זה: כיצד ייתכן שברית-המועצות תקריב עקרונות נעלים שלה, כמנהיגת העולם שוחר-החופש, לשם חשבונות של מדיניות אופורטוניסטית ותעלים עין מאפיינים הריאקציוני של המשטרים שהיא תומכת בהם, הן תמיכה פוליטית והן תמיכה צבאית של תועפות נשק? הייתכן שהאופורטוניזם מגיע עד כדי כך שהיא מוכנה להקריב את ישראל קרבן לא רק למשטרים "ניאו-פאלאנגיסטיים ופסבדו-סוציאליסטיים ולאומניים-מיליטאריסטיים", כמו מצרים וסוריה, אלא אפילו למשטרים פיאוולדיים מובהקים, כגון סעודיה, או לריאקציה משועבדת לאימפריאליזם כגון ממלכת ירדן? שאלות מרות אלו נשמעות, כאמור, לא רק מתוך חרדה מפני הסכנות שבמשלוחי הנשק הסובייטי למדינות ערב, אלא גם מתוך רתיעה רעיונית כנה ומובנת, לנוכח "סילוף ההלכה המארכסיסטית". אין ספק כי לו היו הזמנים נורמאליים קצת יותר היו קושיות אלו מופנות ישר כלפי מוסקבה, אפילו בצורת מאמרים ראשיים ב"על המשמר", בנוסח הידוע של "באזני ברית-המועצות". אלא שמחמת השתבשות הקשרים נטוש כיום הוויכוח בעיקר עם מפלגות-השמאל באירופה, אשר במסכת השקפותיהן הולכת ונקבעת דמותה של ישראל כסמל האימפריאליזם ודמותן של מדינות ערב כמייצגות את כוחות הקידמה.

3

אכן, על אף חשיבותו העיונית של ויכוח זה יודעים גם התוהים והשואלים, כי הדרכים שברית-המועצות נוקטת כדי לחדור למזרח-התיכון אינן ענין לטרוניות אידיאולוגיות דווקא, אך כיוון שיש מתרעמים על כך, כדאי אולי להזכיר כי לא רק מדיניות-חוץ אלא גם מדיניות-פנים של ברית-המועצות עשויה עדיין לעורר קושיות ופעמים אלו קושיות שהאזרחים הסובייטים, בנבדל מן ההוגים שמחוץ לגבולותיה, רואים בהן את העיקר וטועמים בהן טעם של דם ומרורים. שנים רבות, בימי האופל של המשפטים ואחריהם, היה ענין זה טפל וחסר-ערך לעומת האור הגדול השופע ממסוקבה כלפי חוץ, אך כעת, שעה שגם בחוץ מורגשת קדרות-מה, מוטב שלא להעלים עין מכך. יתר-על-כן, אם יש ערך-מה לגינוי ולקטרוג מבחינה אידיאולוגית, הרי יכול גינוי זה להיות בר-משמעות כלשהי רק אם הוא חל גם על מהותו של המשטר עצמו ולא רק על דרכיו בחוץ.

זיקתה של ברית-המועצות אל מדינות ערב, כפי שהיא כיום, אינה צריכה להתפרש רק כזיקה של אופורטוניזם, המשבש את המהות האמיתית והנעלה. האמת היא אחרת. האמת היא שההצהרות על השאיפה העזה לשלום במזרח-התיכון, שאיפה המשותפת, כידוע, לברית-המועצות ולמדינות ערב, והתנגדותן לכל תוקפנות, אינן ממצות את הקשר שבין השותפים. למעשה – על אף כל סיסמות-הדרור של עולם-המחר – יש בין מוסקבה ובין מדינות-ערב גם דמין עובדתי לא מבוטל בענינים כמו טיב חירויות האזרח, תקינות המוסדות המשפטיים, חופש העתונות וכיוצא באלה דברים שביסודי חיי חברה. איני יודע מה טיבה של העתונות בנסיכות-כוויית, למשל, אך מכל הידוע על עתוני מצרים וסוריה ושאר מדינות ערב, מסתבר כי מבחינת מהימנות-האינפורמציה וחופש-הדעה אין ספק כי עתונים אלה הם מן המעטים בעולם היכולים להשתוות עם "פראבדה" ו"איזבסטיה".

מסתבר שאזרחי ברית-המועצות יודעים זאת היטב, על-כל-פנים במה ששייך לעתונתם שלהם. לא לשוא אולי נראו בזמן האחרון סימנים שונים שהעידו כי תסיסת דעת-הקהל במדינות שונות, בגוש הקומוניסטי, היתה כרוכה גם בערעור על העמדה הסובייטית הרשמית בזירת המזרח-התיכון. אין לדעת באיזו מידה מציקה התסיסה הזאת לשליטיה של ברית-המועצות ובאיזו מידה הם עשויים להתחשב בכך במדיניות-החוץ, אך אם יש גורם – חוץ מפחד ההתלקחות העולמית וחוץ מנוכחותו של הצי הששי – העשוי להרתיע אותם מצעדים קיצוניים, תהא רתיעה זו לא פרי חישוב אידיאולוגי ו"צמידות לערכי המהפכה", אלא פרי התחשבות באותה תסיסה אשר נכדו של ליטבינוב היה נציג שלה, שעה שהוא חילק את כתב-המחאה לפני בית-המשפט במוסקבה.

נציגיה של תסיסה זו מוצאים כיום דרכים גם להשמיע קולם בחוץ-לארץ ולעורר את דעת-הקהל בעולם. בשעתו נמסר כי אחד האמצעים שהשלטונות הסובייטיים נוקטים כדי ליטול עוקצם של הסוטים הוא להכריז עליהם כעל משוגעים. אם כך ואם כך מסתבר שהשלטון מביין כי זהו שגעון שיש בו שיטה, שכן דעת-קהל, משעה שהיא מתעוררת לתחיה, היא מתמידה ומתעקשת. ייתכן כי שליטי מוסקבה כבר מביאים זאת בחשבון ואם נכונה הסברה האומרת כי השפעתם על מדינות ערב היא השפעה מרסנת, הרי זה סימן שהם בדקו אולי ומצאו כי לנוכח מיספרם ההולך ורב של המשוגעים-המדומים במוסקבה מוטב שלא להוציא מכלל פיקוח את המטורפים האמיתיים בדמשק ובקאהיר.

מה ששייך לנו, ברור כי ערכם המעשי של תהליכים אלה הוא אפסי לגבינו ואין בינינו נתפס למחשבה המגוחכת שאפשר לסמוך עליהם. את ההשגות "העיוניות" שלנו על ברית-המועצות, אלו המערערות על מדיניות-החוץ שלה, הן מופרכות לא פחות. מדיניות-חוץ זו עשויה להימשך או להשתנות, ללא כל קשר עם נימוקים אידיאולוגיים. הוויכוח העיוני האמיתי עם ברית-המועצות מתנהל בתוכה פנימה. ושם אין הוא "עיוני" כלל.